

KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK SZÁMÁRA

BELL, L. J.: The large print book and its user. London, LA, 1980. 326 p.; MARSHALL, M. R.: Libraries and the handicapped child. London, Deutsch, 205 p. (A Grafton book); COLEMAN, P. M.: Whose problem? The public library and the disadvantaged. London, LA, 1981. 80 p.; HAY, W.: Library services for handicapped people an annotated bibliography of British material 1970–1981. London, LA, 1982. 33 p. kötetek alapján GÁLNÉ BALLAGI ÁGNES szemléje.

Ezt a címet viseli az a rokkantak éve alkalmából kiadott brit bibliográfia, amely az 1970 és 1981 között, e témában megjelent közleményekből ad annotált válogatást. Már a tételek elrendezése is sokat elárul abból a tevékenységből, amit a könyvtárak végeznek, és megjelöli azok körét, akiknek – erőfeszítéseikkel – segíteni akarnak. A jegyzék a siketek és nagyothallók, a vakok és gyengénlátók, a mozgássérültek és ágyhoz kötöttek és nem utolsósorban a szellemi fogyatékosok számára nyújtható könyvtári szolgáltatásokról szóló publikációkat tartalmazza. A gyermekeket szolgáló játékgyűjtemények számára készült módszertani segédletek és a kórházi betegek könyvtári ellátását ismertető dokumentumok egyaránt megtalálhatók benne. A bibliográfia hivatkozik a hátrányos helyzetűek tájékoztatását, eligazítását célzó könyvlistákra, melyeket könyvtárak, intézmények jelentettek meg.

Természetesen egy év sem pénzben, sem az egyéb lehetőségek megteremtésében nem képes megoldani ilyen fontos társadalmi problémát, – amint azt Nagy-Britanniában nyilatkozó prominens könyvtárosok is leszögezték –, de azzal, hogy a figyelem fókuszába állít olyan kutatási eredményeket, amelyek fontos tanulságul szolgálhatnak mind a szociális, mind a könyvtári ellátás számára, nagyon sok hasznot hozhat.

A vizsgálatok eredményének közzétételét az motíválja, hogy a szélesebb nyilvánosság jobb szolgáltatások kifejlesztéséhez vezet, és a tapasztalatok azt mutatják, az illetékesek megfelelő intézkedései nagyban hozzájárulhatnak e rétegek tevékenyebb életéhez, megszüntethetik vagy csökkenthetik a betegség, a megkülönböztettség tudatát.

Szociális ellátás és könyvtár

A társadalom bizonyos hátrányos körülmények között élő csoportjait – például a vakokat – már a 40-es, 50-es években is támogatni igyekeztek, de a kör szélesítése a könyvtáraknak a lakosság e speciális rétegeit hatékonyan ellátó tevékenysége – vagy legalább az erre irányuló törekvésük – a 60-as években vált általánossá. E próbálkozások szoros összefüggésben alakultak és fejlődtek a hátrányos helyzetűek érdekében hozott egészségügyi, oktatási, szociális és kulturális intézkedésekkel.

A könyvtári munka vizsgálataiban, elemzéseiben ez a téma is előtérbe került, így a tapasztalatok rögzítése képet rajzol a közelmúlt és a jelen törekvéseiről, eredményeiről.

Említésre méltó az 1964-es közművelődési könyvtári és múzeumi törvény alapelve, amely szerint mindenki számára egyformán hozzáférhetővé kell tenni az intézmények szolgáltatásait. Ebből következik a lakosság olyan rétegeinek megkülönböztetett segítése, amelyek korlátozva vannak a lehetőségek igénybevételében.

Az 1970-ben megjelent – a krónikus betegségben szenvedőkre és hátrányos helyzetűekre vonatkozó törvény a helyi hatóságok felelősségévé tette e rétegek otthoni ellátását rádióval, TV-vel, könyvtári szolgálattal és más szabadidős lehetőségekkel. Feladatult tűzte ki, hogy biztosítsák számukra a művelődési, tanulási alkalmak igénybevételét, például a szállítás megoldásával. Anglia és Wales oktatási törvénye 1976-ban az egészségesek mellett a rokkant, sérült gyermekek speciális képzésével is foglalkozott.

A dokumentumok kiválasztása, az egyes csoportok szükségleteit figyelembe vevő gyűjtemény összeállítása és közvetítése, – esetleg technikai eszközök közbeiktatásával, – ez az a lehetőség, amellyel a könyvtárak olyan emberekhez is el tudják juttatni az információkat, kulturális élményeket, akik azokból másoknál kisebb mértékben, nagyobb nehézségek árán részesülnek. (Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a feladat teljesítéséhez a könyvkiadás megfelelő nyomdatechnikával előállított, képes, egyszerű tartalmú, könnyen olvasható stb. művek forgalmazásával járul hozzá.)

A dokumentumok házhozszállításának megszervezése, olvasógépek, videoberendezések, nagybetűs írógépek, tehát magánszemélyek számára többnyire elérhetetlen készülékek rendelkezésre bocsátása mind ezt a célt szolgálja.

A speciális szolgálat egyik sarkalatos – még korántsem megoldott – kérdése a könyvtárosok felkészítése, kiképzése, alkalmassá tétele e feladatokra. Fontos lépés a helyzet feltárása, az érdekelt partnerek megkeresése és a velük való együttműködés is.

Annak ellenére, hogy imponáló eredmények könyvelhetők el, országosan még mindig nagyok az eltérések a lehetőségek ismerete, elterjedtsége, alkalmazása és népszerűsítése terén.

A látási zavarokkal küzdők helyzete és ellátása

A nagybetűs könyvek és használóik címen Lorna J. Bell tollából megjelent tanulmány egy 1977 és 1979 között végzett vizsgálat anyagát közreadva, betekintést nyújt a gyengénlátók, illetve az öregek megfelelő irodalommal való ellátásának problémakörébe.

Már 1963-ban az egészségügyi kormányzat azt igényelte a könyvtáraktól, hogy a gyengénlátókat nagybetűs könyvekkel lássák el. Azonban ez idő tájt igen kevés áll rendelkezésre belőlük. Rendszeres kiadásuk 1964-től indult meg. Az első jelentős lépés az Ulverscraft alapítvány kiadásában megjelenő könyvek sora. Ezt a vakok országos könyvtárának nyújtott támogatással kialakított gyűjtemény követte, az ún. Austin-könyvekkel kiegészítve a kölcsönözhető állományt.

A látási zavarokkal küzdők olvasási nehézségei között első helyen – számarányuk miatt – az öregek ilyen gondjainak megoldása szerepel. A társadalom fokozatos előrege-

dése folyamatosan növekvő ellátást tesz szükségessé. (Egy 1970-ben megjelent tanulmány az 1951-es nyolc millió 60 éven felüli lakos számát 1981-re, már tizenegy millióra becsülte.) Nincsenek megbízható statisztikák, nyilvántartások: sok hátrányos helyzetben élő embert a szociális intézmények sem tartanak számon. Az ilyen adatok felszínre hozása a szociális ellátásban dolgozók, optikusok, kiadók stb. számára iránymutató lehet a további munkában. Bár a könyvtárak sokat tettek már eddig is, lehetőségeik mégis korlátozottak, pl. a dokumentumok előállítása hatáskörükön kívül esik. Az anyagi nehézségek is akadályt jelentenek, (például kellő számú olvasógép beszerzésében, amivel pedig sok embert képessé lehet tenni a normál nyomtatott írás elolvasására). Másfelől az is tény, hogy sokan – a rászorulóok, vagy az őket segítők közül – nem is tudnak a nagybetűs könyvek létezéséről, noha előállításuk a 70-es években számottevő fejlődésen ment keresztül. Az évi 30 000 megjelenő címből kb. 2000 ebbe a kategóriába tartozik. A legtöbb közülük szórakoztató olvasmány, de kézikönyvek és hobbi-könyvek is növekvő mennyiségben látnak napvilágot.

A könyvtárosok nem elégedettek a látási zavarokkal küzdő lakosok számára rendelkezésre álló kiadványokkal: még nagyobb választékot várnának a kiadóktól, anélkül, hogy garantálhatnák minden könyv megvásárlását a jelen gazdasági helyzetben. A mozgókönyvtáraknak nagy jelentősége van a használókkal való érintkezésben, bár sok nagybetűs könyv található klubokban, öregek otthonaiban – ugyanakkor számos kórházban a betegek számára egyáltalán nincsen könyvtár.

A felmérés személyzeti problémákról is beszámol: pénzügyi nehézségek gátolják megfelelő szakemberek alkalmazását. Ugyanakkor a könyvtárosok egy része kételyeinek adott hangot, vajon ez az időt rabló, a kisebbséget érintő szolgáltatás a könyvtárak feladata-e egyáltalán.

A nagybetűs könyveket használók jónak tartják a szolgáltatásokat, de szélesebb választékot igényelnének, főleg a fiatalok és középkorúak. Különösen az ismeretközlő művek iránt nőtt meg a kereslet, noha a legnépszerűbbek a kalandos történetek, misztikus könyvek és biográfiák. Referenzs művekre is szükség van, részint e csoportok speciális, részint általános információs igényeik miatt. Sok jó tapasztalat is felszínre kerül. Például a könyvtárak a "hangos könyvek" mellett "hangos újságok" teljes évfolyamait is kezdték gyűjteni kazettákon, szalagokon.

A megkérdezettek közül a nagybetűs könyvek olvasóinak 70%-a nő, sok a magányos. Idős korukban jobbra könnyebb olvasmányokat keresnek. A többségnek ugyan biztos jövedelme van, de csak kevesen engedhetik meg maguknak könyvek vásárlását. Nagyobb hányaduk kevés iskolát végzett, és képzés nélküli munkakörökben dolgozott. Könyvhasználati szokásaikra jellemző, hogy szinte kizárólag a kölcsönző részleget látogatják, kevés időt töltenek a polcok mellett, alig használják a katalógust, könyvjegyzékeket, és nem szeretik "zavarni" a könyvtárost. Az ágyhoz kötött olvasók legfőbb panaszja, hogy a könyvek nehezek, a könyvtámaszról sokan nem tudnak, és a kedvezőbb kisebb formátumot sem mindenki ismeri. A kórházakban rosszak az olvasási lehetőségek, nem elég jó a világítás és nagy a zaj.

A hátrányos helyzetű gyermek

A hátrányos helyzetű gyermekek könyvtári ellátása kiterjed mindenfajta betegségben szenvedő, szellemileg elmaradott vagy pszichológiai problémákkal küzdő csoportra, egyénre. A becslések szerint a gyerekek mintegy 2%-a súlyos hátránnyal született, további 8%-a kisebb mérvű betegséggel vagy visszamaradottsággal. Különböző intézményekben (normál iskolákban megfelelő segítséggel vagy ha elkerülhetetlen, speciális intézményekben, hosszabb-rövidebb ideig otthonokban, kórházakban, könyvtárakban) komoly munka folyik a szülők támogatására, hogy e gyermekek lehetőleg minél nagyobb számban be tudjanak illeszkedni a társadalomba.

Képeskönyvek, av-eszközök, optikai és egyéb berendezések felhasználásával a könyvtárakban nagyon intenzíven, egyénileg és csoportosan foglalkoznak ezekkel a gyerekekkel. Sok olyan lehetőségre tudnak támaszkodni, mint a szellemileg elmaradottak vagy süketek külön tévés programjai (például a mindennapi életre tanító – Menjünk vásárolni, postára, telefonálni stb. sorozat), gyógypedagógiai tanárok által készített könyvek és egyéb dokumentumok, vagy a halláskárosultak színháza.

Margaret R. *Marshall* könyvében részletesen elemzi a különböző tevékenységi formák módját és hatását a beteg gyerekek egyes csoportjaira.

Patricia M. *Coleman* viszont azt hangsúlyozza, hogy míg a fizikai állapotuk miatt rossz helyzetbe kerültekkel való foglalkozás általánosan elfogadott és széles körű, más csoportok háttérbe szorulnak. Az analfabéták vagy írni-olvasni alig tudók is nehezen igazodnak el a társadalomban. Az előbbieik száma negyedmillióra, az utóbbiaké három millióra tehető. Különös figyelmet érdemelnek közülük az etnikai kisebbségek tagjai. A számukra nyújtott könyvtári szolgáltatások a nyelvtanítás segítségével, a környezet, a helyi szokások megismertetésében, anyanyelvük ápolásában mutatkoznak.

A hivatkozott néhány könyv is a gazdag angol irodalomból tükrözi azt a sok munkát és anyagi ráfordítást, amivel húsz év alatt a rokkantak, hátrányos helyzetűek támogatására sietett a társadalom. A különböző csoportok más és más okok miatt kerülnek nehéz körülmények közé, s ha számban ez a lakosságnak kisebb hányadát is képezi, gondjaik enyhítése, szociális, kulturális, ezen belül könyvtári segítségük pozitívan hat vissza az egész ország életére.